

УДК 005:791.44(477)«1920/1930»

Роман Росляк*
(Київ)

«ВСЯ ГОСПОДАРЧА Й ХУДОЖНЯ СИСТЕМА ВУФКУ СТОЇТЬ ТЕПЕР ДОГОРИ НОГАМИ»

На основі архівних документів аналізуються причини негативних явищ у національній кінематографії наприкінці 1930-х рр. Публікується лист українських письменників з означеного питання.

Ключові слова: кінематограф, державна політика, централізація.

На основании архивных документов анализируются причины негативных явлений в национальной кинематографии в конце 1930-х гг. Публикуется письмо украинских писателей по означенному вопросу.

Ключевые слова: кинематограф, государственная политика, централизация.

On the basis of the archived documents in article are analyzed the reasons of the negative phenomena in national cinematography at the end of 1930 th. Also there is publishing of a letter from the Ukrainian writers on the noted question.

Keywords: cinema, public policy, centralization.

Серед маловивчених сторінок історії українського кіно й надалі залишаються персоналії організаторів кіновиробництва (зокрема, керівників української кінематографії) та їхній внесок в розвиток кінопроцесу. Особливо ж відчутні значні «білі плями» відносно періоду до 1920–1930-х рр. Відзначимо дві головні, на наш погляд, причини такого стану речей. Перша: більшість з тогочасного українського кінокерівництва репресована. Друга: величезний масив архівних документів з історії українського кінематографа (особливо 1930-х рр.) був знищений ще в 1941 р. Тож, доводиться буквально по крихтам збирати відомості про людей, які відігравали далеко не останню роль у національній кінематографії. Це неминуче позначилося й на історіографії проблеми. Загалом вона доволі незначна.

Довідник про репресованих організаторів кіновиробництва готує російський кінознавець О. Дерябін. Значна увага у виданні буде відведена й українським персоналіям. Водночас, автору доводиться постійно зустрічатися з труднощами, про які згадувалося вище. Серед вітчизняних кінознавців означена проблематика

* **Роман Росляк** — кандидат мистецтвознавства, докторант Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України.

перебуває в полі наукових інтересів О. Мусієнко, яка, зокрема, є автором наукової розвідки про П. Нечеса¹. Окремі відомості про організатора кіно-виробництва С. Ореловича знаходимо в публікації В. Золотарьова². Тож, актуальність дослідження цієї проблематики не викликає заперечень.

Пропонована публікація має на меті з'ясувати деякі аспекти, пов'язані з діяльністю на посаді голови Правління Всеукраїнського фотокіноуправління (ВУФКУ) О. Шуба. Власне документ, що публікується, це лист українських письменників з означеного питання на адресу Народного комісаріату освіти УСРР — відомства, в чиему підпорядкуванні й перебував кінематограф.

Та перш, ніж приступити безпосередньо до згаданого листа, необхідно з'ясувати причини його появи. Як відомо, початок 1930-х рр. для української кінематографії позначився втратою автономії. Таким поворотним моментом стала постанова союзного Раднаркому від 13 лютого 1930 р. «Про утворення загальносоюзного об'єднання кінофотопромисловості». ВУФКУ, що раніше перебувало в підпорядкуванні республіканського Наркомосу, переходило до новоутвореного Державного всесоюзного кінофотооб'єднання «Союзкіно» — разом з усіма своїми активами й пасивами.

Створення союзного управлінського центру кінематографією стало наслідком процесів централізації, що відбувалися в багатьох галузях народного господарства. І навряд чи в СРСР, де з кожним роком тоталітарні тенденції набирали все більших обертів, існував інший, альтернативний, шлях розвитку кіно. Тож, об'єднання національних кінематографій було неминуче.

Спроби створити єдиний загальносоюзний управлінський центр робилися й раніше. Але вони нашоувхувалися на опір, з боку ВУФКУ зокрема. А значні здобутки української кінематографії були вагомими аргументами, що до певної міри стримували процеси централізації.

Утім, з призначенням у 1927 р. головою Правління ВУФКУ Олександра Шуба ситуація в українському кінематографі зазнала чималих змін, причому не в кращій бік. Про це і йдеться в листі відомих українських письменників Дмитра Бузька, Гео Шкурупія, Григорія Косинки, Василя Атаманюка та Миколи Ятка. Достовірність викладених фактів сумнівів не викликає: майже кожен з них доволі активно працював в українській кінематографії, то ж був добре ознайомлений з реальним станом речей.

Документ³ виявлено у Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у фонді 166 (Народний комісаріат освіти УСРР). Окрім Наркомосу, аналогічні листи було направлено до ЦК КП(б)У, Народного комісаріату Робітничо-селянської інспекції, газет «Комуніст» і «Пролетарська правда». Пошуки в згаданих газетах результатів не дали. Воно й не дивно —

¹ Мусієнко О. «Майстер корабля» українського кіно / Оксана Мусієнко // Кіно-Театр. — 2010. — № 3. — С. 26–28.

² Золотарьов В. Випробування совістю. Сторінки біографії комісара держбезпеки 3 рангу С. Мазо / В. Золотарьов // З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ. — 2000. — № 2/4. — С. 374–389.

³ Тогочасний правопис документа збережено максимально.

навряд чи такий критичний лист міг бути опублікований в одному з центральних видань: занадто багато гострих проблем порушували його автори.

У процесі подальших досліджень з означеної проблематики, думається, не слід обмежуватися лише ЦДАВО України. Доцільно більш докладно опрацювати фонди Центрального державного архіву громадських об'єднань України (колишнього партархіву), Галузевого державного архіву Служби безпеки України, чимало з яких останніми роками стали доступними для науковців.

Лист українських письменників Д.І. Бузька, Г.Д. Шкурупія, Г.М. Косинки, В.І. Атаманюка, М.М. Ятка до Народного комісаріату освіти УСРР про стан української кінематографії між 21 березня і 11 травня 1928 р.*

ВИМАГАЄМО УВАГИ ДО НАШОГО КІНО

Небезпека, що загрожує цілковитою руїною нашій кінематографії внаслідок невдалого господарювання попереднього Правління [ВУФКУ] на чолі з т. Шубом⁴, змушує нас, відповідальних робітників ВУФКУ і письменників, що тісно зв'язані з нашою радянською громадськістю, звернутися з цим листом до преси й до відповідних керівничих органів.

Коли ВУФКУ на Всесоюзній кінопартнарадї⁵ зуміло подолати радкіновську тенденцію до утворення всесоюзного кіносиндикату, цебто, фактично — до анулювання ВУФКУ та інших національних кіноорганізацій як чинників національної культури, звільнених Жовтнем народів, то цьому чимало сприяли безперечні досягнення ВУФКУ, так виробничо-художні, як і фінансово-господарчі.

Ми, працюючи вже кілька років у ВУФКУ, знаємо досконало і цю давню боротьбу ВУФКУ за свою самостійність, і його власну історію, і стан ВУФКУ на сьогодні, знаємо, що Радкіно⁶ й надалі буде вперто домагатися не тільки гегемонії, а і знищення ВУФКУ як самостійної кіноорганізації, обґрунтовуючи свої безпідставні тенденції міркуваннями лише господарчого порядку.

* Датується за змістом і службовими помітками на документі.

⁴ Шуб Олександр Ісакович (1890–?) — 11 грудня 1926 р. призначений заступником голови ВУФКУ та членом Правління; з 28 травня 1927 р. — голова Правління ВУФКУ (замість З.С. Хелмно). Менше ніж через рік на цій посаді його змінив І.О. Воробйов.

⁵ Перша Всесоюзна кінонарада проходила в Москві 15–21 березня 1928 р. З колективним листом про відсутність ідеологічного керівництва в кінематографії та необхідності створення керівного органу до партнаради звернулися кінорежисери С. Ейзенштейн, Г. Александров, Г. Козинцев, Л. Трауберг та ін. Тоді вдалося відстояти автономію українського кіно.

⁶ «Радкіно» — Всеросійське фотокінематографічне акц. т-во «Радянське кіно» («Радкіно») створено 12.11.1924. Покликане замінити Фотокінопромисловий трест «Держкіно» (АТ «Держкіно»). Після ліквідації «Держкіно» до «Радкіно» влилися всі підприємства «Держкіно». Фактично «Радкіно» функціонувало з 1.03.1926 до 5.06.1930; мало відділення в різних містах і володіло монополією прокату на території РСФРР. 13.02.1930 створено Всесоюзне кінофотооб'єднання «Союзкіно», до складу якого ввійшло і «Радкіно».

З другого боку, ми, як ніхто, бачимо всі ті величезні помилки, що їх зроблено в керівництві ВУФКУ за останній рік під час головування т. Шуба, помилки, що розхитали фінансово-господарчу базу ВУФКУ, занести його виробництво, призвели його до такого становища, що навряд чи зуміє воно на наступній кінопартнарадї стояти за себе так твердо й непохитно, як це було на минулій.

Ми повинні одверто признатися, що через невдале річне господарювання т. Шуба та його прокатні й комерційні експерименти ВУФКУ зазнало такої поразки, що тепер невпинно котиться вниз.

Припинилося будівництво Київської кінофабрики, що почалося було таким жвавим, енергійним темпом.

Фінанси ВУФКУ в такому стані, що тяжко знайти члена Правління на посаду комерційного директора: ніхто не хоче брати на себе тяжкої відповідальности. На виробництві невчасна виплата зарплатні кваліфікованому персоналові стала звичайним явищем. В центрі⁷ над бухгалтерією весь час висить загроза опротестування векселів.

Виробництво скорочено. Через це на [Одеській] кінофабриці величезні накладні видатки. Режисери, оператори, художники, одержуючи високі ставки, внаслідок розхитаної системи по кілька місяців сидять без праці.

Те, що виробила [Одеська] фабрика за останній час, уявляє собою малу прокатну вартість. Не рахуючи лише один високохудожній фільм «Звенигора», всі останні і комерційно збиткові, і малохудожні, або зовсім безпорадні потуги початкуючих, невдало добраних режисерів, що, звичайно, теж прибутків не дадуть і, крім того, являються безнадійними як з художнього, так і ідеологічного боку.

Зовсім дезорганізовано самий прокат, що вже перестав бути тим золотим дном, звідки раніш ВУФКУ черпало свої фонди.

Чому ж така сумна зміна?

Коротка характеристика господарювання т. Шуба дає матеріял для відповіді на це запитання.

До того, як т. Шуб став на чолі Правління, ВУФКУ мало міцну господарчу систему, що, під надзвичайно твердим керівництвом, декому здавалося — депотичним, — переводилася в життя і давала такі блискучі наслідки, що дозволила навіть розпочати будівництво нової кінофабрики.

Колишній голова Правління т. Хелмно⁸ раз-по-раз виходив зі свого кабінету, як добрий хазяїн придивляючись до найменших дрібниць праці апарату й виробництва, добре розуміючись на кінематографії й вивчаючи її.

Кожна пропозиція обмірковувалася і кожний був певний, що його думка зустрине найпильнішу увагу.

⁷ Вочевидь, ідеться про вищі державні органи.

⁸ Хелмно Захар Семенович (1891–1938) — очолював ВУФКУ в 1925–1927 рр. Одна з останніх посад — керуючий трестом «Северолес». Мешкав в Архангельську. Розстріляний. Реабілітований 1959.

Зовсім іншим було поведження нового голови [Правління ВУФКУ] т. Шуба. Його кабінет став «свята святых», куди відповідальному робітникові потрапити можна було лише записавшись в довжелезну чергу. А коли він потрапляв, його зустрічало попередження: «Тільки якнайкоротше: немає часу...».

Всі операції нового голови трималися в тайні, й лише тепер з дня на день викриваються дивовижні заходи та вчинки, що поплутали та зруйнували роботу ВУФКУ.

Тов. Шуб, зовсім не зознайомлений з кіно, не потребував ніяких порад. Він цілком покладався у всьому на власну думку, робив усе «самостійно», ні на кого й ні на що не зважаючи. Все його господарювання здебільшого полягало в роз'їздах і в перекручуванні того, що було досі. Наслідки такої «самостійності» були дуже сумні. Він скрізь, у всьому вбачав прихильників т. Хелмна й, вважаючи всю попередню систему лише хелмнівською, а не продиктованою реальними вимогами економіки та політики, безпідставно руйнував її. Дуже скоро він зробився жертвою безсоромних авантюристів, що вміли підлабузнюватися, і, користуючись з відірваності нового голови [ВУФКУ] від свого власного апарату, добивалися своїх вигод.

Через це кожне розумне, по суті, починання т. Шуба оберталось в пародію.

Безперечно, треба було збільшити й омолодити режисерський персонал. І от на фабриці з'являються режисери й асистенти, молоді люди з величезними претензіями й з цілковитим необізнанням у кінематографії й у мистецтві взагалі. Справа, що до неї з величезною обережністю раніш підходило ВУФКУ, викликаючи нарікання надто гарячих претендентів, розв'язувалася тепер «рішучо й радикально».

Ставлючись дуже підозріло до культурних українських сил, т. Шуб їде до Москви й там набирає низку режисерів, що з них лише один Шпиковський⁹ мав сумнівний стаж із своєю «Чашкою чаю», решта — нікому невідомі ймена.

З них двоє — Дзиган¹⁰ і Бенуардов¹¹ — починають спільно в Ялті ставити фільм. Витрачають на це 7262 крб, але, налякані землетрусом, тікають. Витрачені гроші списують в пасив.

Кравченко там же починає самостійно картину. Витрачає теж кілька тисяч карбованців, знімання припиняється. Не знаючи, що з ним робити, адміністрація Одеської кінофабрики сполучає його з молодим режисером т. Перегудою¹² для нової картини¹³.

⁹ Шпиковський Микола Григорович (1897–1977) — сценарист, режисер. Зняв ф-ми: «Шахова гарячка» (1925), «Чашка чаю» (1927, авт. сцен.), «Три кімнати з кухнею (1928), «Шкурник» (1929, співавт. сцен.), «Хліб» (1930), «Гегемон» (1931, авт. сцен.) та ін.

¹⁰ Дзиган Юхим Львович (1898–1981) — кінорежисер, сценарист. В кіно з 1924 р. Зняв ф-ми: «Перший корнет Стрешньов» (1928), «Ми з Кронштадту» (1936), «Якщо завтра війна...» (1938), «Перша кінна» (1941) та ін.

¹¹ Бенуардов — режисер Ялтинської кінофабрики.

¹² Перегуда Олександр Йосипович (1893–1969) — режисер, сценарист, редактор. В кіно з 1924 р. Працював на Одеській і Київській кінофабриках. Поставив ф-ми: «Червона

Шпиковський привозить з собою цілу групу, переробляє авторські сценарії, робить з нього нісенітницю, лише б змогли грати його актори. Адміністрація фабрики, її художній відділ категорично вимагають припинити знімання, розігнати групу, забракувати сценарій. Нічого не допомагає, в т. Шуба свої міркування.

Початкуючий реж[исер] Ердман¹⁴ просто відкидає авторський сценарій, затверджений худвідділом ВУФКУ й ВКРК¹⁵, і робить свій власний. Худвідділ протестує, ВКРК протестує, тов. Шуб самочинно затверджує цей сценарій. Внаслідок цього ми маємо фільм «Безпритульні», який не має абсолютно ніякої цінності.

Треба додати, що такі фільми ставляться по 8-9 місяців.

Внаслідок такого підбору художніх сил тепер на 1-й Одеській кінофабриці є група режисерів, які абсолютно некваліфіковані. Ці реж[исерські] групи¹⁶ дають найхалтурнішу продукцію, що ведуть ВУФКУ до провалу. Ці групи забирають величезні кошти й посідають місце, що його могли б з більшим успіхом¹⁷ посідати інші художні сили, вміло підібрані.

Смаки цих режисерів остільки стали вередливі, що всі вони вимагають лише геніяльних сценаріїв.

Ті 50 сценаріїв, що завжди фігурують у нашій пресі як факт поганого господарювання ВУФКУ, є наслідок лише такого вередування.

Редакторат ВУФКУ, маючи на увазі, що Київську кінофабрику за планом буде закінчено 1928 р., у свій час творив певний сценарний фонд, який би дозволив фабриці працювати. Сценарії ухвалював редакторат, Правління ВУФКУ й ВКРК, який, як відомо, дуже суворо підходить до кожного сценарія, а з господарюванням т. Шуба всякий режисер, який ще не створив ні одного порядного фільма, вередує цими сценаріями. Внаслідок цього ці сценарії фігурують у пресі як ідеологічно невитримані і вони лежать в архіві фабрики як забраковані, але ж хто забракував їх? Невже ВКРК і редакторат не розуміються остільки на ідеології, що могли пропустити 50 ідеологічно невитриманих сценаріїв?

Пресня» (1926, у співавт.), «Дівчина з палуби» (1928, у співавт.), «За стіною» (1928, співреж.) та ін., автор двох сценаріїв.

¹³ Ідеться про стрічку «Дівчина з палуби» (1928), режисерами якої були О. Перегуда й Г. Кравченко.

¹⁴ *Ердман Дмитро Іванович* (1894–1978) — актор, режисер. На Одеській кінофабриці з 1924 р., де знявся у ф-мах «Лісовий звір», «Остап Бандура» (1924), «Україя» (1925), «Арсенал» (1929) та ін.; режисер ф-мів: «Безпритульні» (1928, у співавт.), «Болотяні вогні» (1930). В подальшому працював на студіях кінохроніки Харкова, Ростова-на-Дону, Алма-Ати, Фрунзе.

¹⁵ *ВКРК* — Вищий кінорепертуарний комітет. Орган Народного комісаріату освіти УСРР, що здійснював цензурний контроль у кіно.

¹⁶ Можливо, треба: «Ці режисери».

¹⁷ Напевно, успіхом.

Це все походить від тієї склочної атмосфери, що панує на фабриці, це походить од розбещених смаків невдах-режисерів, а все це разом є наслідок господарювання т. Шуба.

Режисери Ердман, Шор¹⁸, Шпиковський, Капчинський¹⁹, Соловійов²⁰, Смирнов²¹, Кравченко, Дзиган, Бенуардов і ще — люди, що ставлять або ставили фільми під час господарювання т. Шуба, лишилися в більшій частині на фабриці ще й досі й, звичайно, що виробничий план ВУФКУ на 1928 р. буде блискучо провалений.

Тим часом, у Москві т. Шуб провадить далі сам, не повідомляючи нікого, ні Правління, ні художній відділ ВУФКУ, набір «культурних сил».

Там з'являється якийсь «відповідальний редактор» Болтянський²², що підписується «головний». Не задовольняючись зарплатнею, він вимагає ще кошти «на вивчення умов праці робітників мистецтва в Москві».

На кінофабрику приїздить «Потьомкінський герой» Фельдман²³ і пробує примусити укр[аїнських] режисерів говорити російською мовою, заводить шовіністичну склоку²⁴. Тов. ШУБ, приклинаючи²⁵ «петлюрівство» своїх співробіт-

¹⁸ Шор Михайло Львович (1891–?) — в 1923–1937 рр. — актор, асистент режисера, режисер-постановник на Одеській кінофабриці. З 1937 р. — на адміністративній роботі. Зняв ф-ми: «Гонорея» (1927), «Червінці» (1930, у співавт.).

¹⁹ Капчинський Михайло Якович (1889–1981) — кінорежисер, організатор кіновиробництва. 1919 р. очолював кіновідділ в Одесі, 1921–1925 рр. — директор Об'єднаних (Одеської та Ялтинської) кінофабрики ВУФКУ, в 1925–1926 рр. — директор 1-ї кінофабрики «Держкіно» в Москві. Зняв ф-ми: «Від темряви до світла» (1922), «Потоки» (1923, авт. сцен.), «Кафе Фанконі» (1927), «Греблю прорвало» (1928) та ін. Репресований.

²⁰ Соловійов Олександр Леонідович (1898–1973) — режисер, сценарист. Працював на Ялтинській і Одеській кінофабриках, «Мосфільмі», викладав у ВДІКу. Зняв ф-ми: «Трое» (1927), «Закони шторму», «Бенефіс клоуна Жоржа» (1928), «П'ять наречених» (1929) та ін.

²¹ Смирнов Олексій Максимович (1890–1942) — режисер театру і кіно. На Одеській кінофабриці поставив ф-м «Октябрюхов і Декабрюхов» (1928, разом з О. Іскандер).

²² Можливо, йдеться про Болтянського Григорія Мойсеевича (1885–1953) — радянського кінодіяча й історика кіно.

²³ Фельдман Костянтин Ісидорович (1881–1967) — письменник, критик. З 1924 р. — співробітник «Пролеткіно», потім «Радкіно». На Одеській кінофабриці брав участь у створенні ф-мів «Лісова людина», «Звенигора» та ін. Іронія щодо «потьомкінського героя» — не випадкова: скоріш за все, інформація про участь Фельдмана в повстанні на панцернику «Потьомкін» виходила від нього самого. Принаймні, жодних документальних підтверджень не знайдено.

²⁴ К.І. Фельдман взагалі відрізнявся ненавистю до всього українського. Ф. Лопатинський свідчив: «Коли я доповідав т. Фельдману про сценарій, він криком заборонив мені розмовляти з ним українською». А ось свідчення О. Калюжного: «Фельдман, коли приїхав до нас (на Одеську кінофабрику. — Р.Р.), почав вимагати від усіх розмовляти лише російською мовою. На нашу фабрику прийшла людина, котра не знає наших нахилів». Докл. про скандал на Одеській кінофабриці, одним з ініціаторів якого був Фельдман, див.: Росляк Р. Матеріали до історії Одеської кінофабрики ВУФКУ (друга

ників, примушений його звільнити, компенсує його умовою на сценарії, що за нею Фельдман ще й досі акуратно одержує щомісячно по 200 крб, хоч його писання бракується.

Цією умовою з Фельдманом починається кампанія т. Шуба за «притягнення письменницьких сил» до сценарної праці.

Він їде до Харкова й знову таки без Правління, без художнього відділу, де сидять українські письменники, що знають весь культурний ринок, складає низку угод такого характеру, що лише зобов'язують ВУФКУ ретельно виплачувати щомісяця сотні карбованців, [але] ніякої сценарної продукції не гарантують. Та й не могло бути такої гарантії, бо угоди склалися не з письменниками, а з тими, хто мав терпіння і нахабство чекати по кілька годин коло дверей номера в готелі, де мешкав т. Шуб. Як факт можна навести угоду з якимись гром[адянами] Мухом і Луковим²⁶, що одержують щомісяця 300 крб... Кампанія постійних умов безнадійно компрометується і ВУФКУ сценаріїв не має, хоч гроші й досі мусить платити напівграмотним людям. Справжніми ж художніми силами нехтується, всі вони починають уникати ВУФКУ, й воно залишається в оточенні кіноманів, рвачів та халтурників.

Не лишає т. Шуб без своїх реформ і прокат, заводить режим ощадности, скорочуючи по великих театрах касирш, від чого за один вечір збитків більше за місячне утримання скорочених.

Очевидно, розсердившись на публіку за те, що вона влітку не хоче йти до задушних кінотеатрів, він найкращі картини, що «вивозили» в зимовий сезон ВУФКУ, лишає для прокату на літо. Прокат, звичайно, плаче. Проте у нас тепер цілком оригінальна система прокату, зовсім не подібна до всесвітньої практики. Робити експерименти в мистецтві ще можна, а в комерції дуже небезпечна справа, вони дають, як ми бачимо, дуже сумні наслідки. Одночасно т. Шуб звільняє старих спеців прокату за те, що вони не згоджувалися з його реформами. Взагалі, досить службовцю висловити усно чи в пресі свою незгоду з заходами т. Шуба, як у нього вже готово: «Треба звільнити». Проте ті, хто вмів підтакувати, роблять собі кар'єру.

Нежданов²⁷ — авантюрист, надсилається «ідеологічним директором» на кінофабрику до Ялти, де є директор комуніст Орелович²⁸. Там він робить низку

половина 1920-х років) з фондів Державного архіву Одеської області // Пам'ять століть. — К., 2010. — № 4/5. — С. 133–158.

²⁵ Так у тексті. Можливо, проклинаючи.

²⁶ Ідеться про Дмитра Муху та Леоніда Лукова — авторів сценарію ф-му «Ванька і месник» (1928) — першої стрічки Київської кінофабрики.

²⁷ У 1927 р. Нежданов заборгував ВУФКУ майже 450 крб. Однак місце його перебування, як зазначалося в архівних документах, невідоме (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 801, арк.40 зв.-41).

²⁸ Орелович Соломон Лазаревич (1902–1937) — організатор кіновиробництва, працівник органів ДПУ–НКВС. Очолював Ялтинську, Одеську, Київську, Московську кінофабрики (1924–1937 рр. з перервами). 17.07.1937 заарештований. 7.09.1937 засуджений до ВМП, розстріляний. Реабілітований в 1956 р.

вчинків карного характеру. Справа про нього, замість прокуратури, гложне в архівах ВУФКУ, а його лише звільняють, давши йому місячну відпустку.

Комерційний директор ВУФКУ т. Кертес, самовільно набравши авансів до 4 тисяч карбованців, раптом десь теж таємничо зникає²⁹.

Така само Гуревич³⁰ — найяскравіший представник тих самих молодих сил, що мали «омолодити» режисуру, випхнутий з кінофабрики адміністрацією, підписує особисто з т. Шубом угоду, дістає гроші й плівку на якусь експериментальну постановку «Стрибок у невідоме»³¹ у Харкові. Гуревич, нічого не маючи спільного з кінорежисерською працею, відразу стає самостійним режисером та ще поза межами фабрики, без усякого контролю, бо він умів «ублагати» голову Правління.

Нарешті, зовсім недавно виявилося, що т. Шуб втягнув ВУФКУ, так би мовити, у міжнародню політику. Нам невідомо, де піймав його якийсь гр[омадянин] Замковий³². Він хотів бути тільки, здається, режисером. Проте він спізнився, вже знялися рішучі протести проти такого набору з боку фабрики й худвідділу. Тоді Шуб, нікого про те не повідомляючи, призначає Замкового не більше не менше, як представником ВУФКУ в Америці.

Звичайно, Наркомторг³³ цього представника позбавляє широких повноважень, що давали йому змогу продати все ВУФКУ, як то кажуть, з молотка. Але Замковий вже одержав 1000 карб. і тепер пред'являє ВУФКУ рахунок на 1700 карб. на підставі умови з т. Шубом.

11/X-1927 року тов. Шуб склав договір з Теакінопечаттю³⁴, явно не вигідний і шкідливий для інтересів ВУФКУ, що ним передав Теакінопечаті монополію поширення літератури в кінотеатрах України. За цим договором ВУФКУ передає Теакінопечаті не тільки монопольне право, а й право користування приміщеннями кінотеатрів, і взаміну за це не одержує нічого. Договір цей дійсний і досі.

²⁹ Як свідчать архівні документи, колишній комерційний директор ВУФКУ *Кертес*, принаймні в 1927 р., за різними статтями заборгував майже 2300 крб. Проти нього було порушено судовий позов, «але боржник зараз одержує 80 крб на місяць, а тому борг вважати за сумнівний» (ЦДАВО України, ф.166, оп.6, спр.801, арк.40 зв. —41).

³⁰ Можливо, йдеться про російського режисера науково-популярних і навчальних ф-мів *Левіта-Гуревича Соломона Марковича*, котрий згодом працював на «Центрнаукфільмі».

³¹ Розшукати дані про цей фільм не вдалося.

³² *Замковий Лев Семенович* (1887 — після липня 1961-го) — організатор кіновиробництва, кінорежисер. У 1919 р. був заступником голови Всеукраїнського кінокомітету. Записано з його слів: «Працював в Америці, відкрив ринок для наших фільмів (1925–1927)» (Архів відділу кіномистецтва й телебачення Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАНУ). Зняв ф-ми: «Той, що прозрів» (1919, роль комісара), «Розлом» (1929), «Багато шуму з нічого» <?> (1956).

³³ *Наркомторг* — Народний комісаріат торгівлі.

³⁴ *Теакінопечать* — російське видавництво, що спеціалізувалося на виданнях театрального та кінематографічного спрямування.

Одночасово з набором таких художніх, культурних і адміністративних сил, як т. Фельдман, т. Шуб звільняє з фабрики т. Яновського³⁵, якого вважає за крамольника, й т. Семенка³⁶ — фактично за те, що він почав у Харкові викривати безгосподарність і самодурство, що панують у ВУФКУ.

На цьому ми припиняємо ілюстрацію своєрідного абсолютизму голови Правління ВУФКУ.

Наші завдання — лише звернути увагу на цілу систему, що поставила тепер нас, відповідальних співробітників, у тяжке становище поправляти помилки, що їх зроблено проти нашої волі.

Вся господарча й художня система ВУФКУ стоїть тепер догори ногами. Все поплутано, зруйновано, здекваліфіковано, й ґрунтується лише на експериментах або примхах, які нічого спільного ні з економікою, ні з художньою політикою не мають.

Щодня ВУФКУ одержує нові дивовижні новини, що примушують лише розводити руками. Безгосподарчі вчинки, що їх т. Шуб тримав у секреті від художнього відділу, лише тепер поволі викриваються. Все нові й нові прикрі факти господарювання т. Шуба примусили нас нарешті звернутися з цим листом до нашої революційної громадськості. Ми вимагаємо ревізії діяльності т. Шуба. Вона вияснить становище ВУФКУ, вона покаже, якої лінії триматися надалі, яких заходів уживати, щоб уникнути кризи, що її переживає наша кінематографія. Ми вимагаємо уваги до нашого кіно.

[Підписи]: Дмитро Бузько³⁷, Гео Шкурупій³⁸, Григорій Косинка³⁹, Василь Атаманюк⁴⁰, Микола Ятко⁴¹.

³⁵ *Яновський Юрій Іванович* (1902–1954) — український письменник, кінодраматург. Наказом голови Правління ВУФКУ О. Шуба від 20 серпня 1927 р. звільнений з посади редактора Одеської кінофабрики з доволі необґрунтованою мотивацією — «за абсолютне незнання кінематографії і за порчу картин своїм монтажем, а також складання юмористичних написів, чужих радянському духу» (ЦДАВО України, ф. 166, оп. 6, спр. 1494 ,арк. 115).

³⁶ *Семенко Михайль (Семенко Михайло Васильович)* (1892–1937) — поет, теоретик мистецтва, літературний критик, редактор. Засновник і теоретик українського футуризму. В 1920-х рр. очолював сценарний відділ ВУФКУ. Розстріляний.

³⁷ *Бузько Дмитро Іванович* (1890–1937) — український письменник, сценарист, кінокритик. Працював редактором ВУФКУ в Харкові і Києві. Був членом літературного об'єднання українських футуристів «Нова генерація». Автор сценаріїв ф-мів, знятих на Одеській кінофабриці: «Лісовий звір», «Макдональд», «Сон Товстопузенка» (1924), «Тарас Шевченко» (1926, у співавт.) та ін. 16 липня 1937 р. на загальних зборах Одеської організації Спілки письменників у своєму виступі про ідейну боротьбу заявив, що помилятися можуть усі, в т.ч. навіть сам «великий Сталін»; у той же день виключений зі Спілки письменників. Заарештований 20 жовтня; 1 листопада 1937 р. «трійкою» НКВС по Одеській області засуджений до ВМП; розстріляний 14 листопада 1937 р. Реабілітований 1957 р.

³⁸ *Шкурупій Гео (Георгій (Юрій)) Данилович* (1903–1937) — український письменник, сценарист. Налігав до літорганізацій та угруповань «Комкосмос», «Асоціація панфутуристів», «Асоціація комуністичної культури», ВАПЛІТЕ, «Нова генерація».

На першій сторінці документа службові помітки: «Гаємно. Тов. Приходькові на ознайомлення і прохаю повернути. 11/V».

Працював редактором і сценаристом на кінофабриках Одеси й Києва. Автор сцен. ф-мів: «Синій пакет», «Спартак» (обидва 1926, у співавт.). Заарештований 1934 р. за звинуваченням у приналежності до «київської терористичної організації ОУН». 1935 р. засуджений на 10 років виправно-трудоих таборів. 1937 р. «особлива трійка» засудила його до смертної кари. Розстріляний.

³⁹ *Косинка (Стрілець) Григорій Михайлович* (1899–1934) — український письменник. Належав до літературних об'єднань «Ланка», «МАРС». Працював редактором у різних журналах, відповідальним секретарем ВУФКУ, в сценарному відділі Київської кінофабрики. Заарештований 1934 р., звинувачений у приналежності до контрреволюційної терористичної організації, розстріляний. Реабілітований 1957 р.

⁴⁰ *Атаманюк Василь Іванович* (1897–1937) — український письменник, поет, перекладач. Входив до літорганізації «Західна Україна». Заарештований 1933 р. в Києві, засуджений на п'ять років ув'язнення. 1937 р. «особливою трійкою» засуджений до розстрілу. Реабілітований 1965 р.

⁴¹ *Ятко (Ятченко) Микола Михайлович* (1903–1968) — український письменник, сценарист. За його сценаріями поставлені ф-ми: «За монастирською стіною» (1928, у співавт.), «Вогняна помста» (1930), «Вовчий хутір» (1931), «Свято Унірі» (1932) та ін. Друкувався в кінематографічній періодиці.